

Tha tobht dràmatach Caisteal Hunnmaidh mar sgàthan air a eachdraidh riaslach. Bha na daoine a dh'fhuirich ann, na Gòrdanaich, gu mòr an-sàs am poiliteigs na h-Alba.

A' RANNSACHADH CAISTEAL HUNNDAIDH

Fiosrachadh don Luchd-Teagaisg

A' RANNSACHADH LÀRAICHEAN EACHDRAIDHEIL

Loidhne-tìm

Deir. 1100an Togar an ciad chaisteal fhiodha leis an Iarla Donnchadh

1314 Fearainn Srath Bhalgaidh gan toirt dha na Gòrdanaich

Tois. 1400an Togar taigh-tùir cloiche ùr

1452 Cuirear an caisteal na smàl ri linn aimhreit eadar an Crùn is na Dubhghlasaich Dubha

Mu1460 Cuirear 'lùchairt' mu dheas an àite an taigh-tùir

1550 Nì Seòras, 4mh Iarla Hunndaidh, ath-thogail air an lùchairt

1556 Tadhaillidh Màiri à Guise

1562 Sgriosar an caisteal 's goidear na tha na bhroinn an dèidh Cath Corrachaidh

1594 Spreadhar an t-seann taigh-tùir le Seumas VI

1597 Nì an Ciad Mharcais obair-chàraidh is ath-thogail air an lùchairt

1640 An lùchairt ga glacadh le na Cùmhnantaich

1650 Tadhaillidh Teàrlach II air a shlighe gu chrùnadh

1745 An lùchairt ga glacadh le feachdan an Rìaghaltais

1923 Ga cur fo chùram na stàite

Tha tobht dràmatach Caisteal Hunndaidh mar sgàthan air a eachdraidh riaslach. Bha na daoine a dh'fhuirich ann, na Gòrdanaich, gu mòr an-sàs am poilitigs na h-Alba. Aig diofar àm air a sgrìos gu làr, air a spreadhadh is air a mhaiseachadh gu ro-ghrinn, tha an caisteal fhathast na shàr-ionad tadhaill.

Cùl-sgeul Eachdraidheil

Tòisichidh sgeul Caisteal Hunndaidh mu dheireadh nan 1200an, àm a thog Donnchadh, Iarla Fìobha, caisteal air suidheachadh cudromach a thaobh innleachd aig comar nan aibhnichean Bhalgaidh is Dubh-Eireann. B' e togalach fiodha a bha seo, air a thogail air tom cruthaichte (*motte*) is air a chuartaichadh le balla ìochdarach (*bailey*).

Dìreach ro Bhlàr Allt a' Bhonnaich an 1314, droch àm, leig an teaghlach an dìlseachd don chrùn dheth airson a' chiad uair. Mar pheanas chaidh na fearainn aca a thoirt bhupa mar èirig 's a thoirt dha Sir Àdhamh Gòrdan à Hunndaidh ann an Sìorrachd Bearraig.

Aig toiseach an 15mh linn thogadh taigh-tùir mòr cloiche an àite an togalach fiodha a bha ann. Air a chur na smàl ri linn aimhreit ris na Dubhghlasaich Dubha an 1452, chaidh a chàradh is an uairsin a leudachadh gus raon ùr air an taobh dheas a ghabhail a-steach, a chaidh ainmeachadh an dèidh làimh mar 'an lùchairt'.

B' e Seòras Gòrdan, 4mh Iarla Hunndaidh, air an robh am far-ainm 'Coileach Srath Bhalgaidh', fear de na daoine bu bheairtiche san ear-thuath mu mheadhan an 16mh linn. Rinn e tòrr obair ùr air a' chaisteal fa chomhair tadhaill Marie de Guise an 1556. Dhearg a' chùis mhòr seo oirre gu mòr, ach thugadh comhairle dhi gum bu chòir sgiathan a' choilich a bhith 'air am bearradh' air eagal 's gum fàsadh e bagairteach.

Fhuair Màiri Banrigh nan Albannach cothrom seo a dhèanamh an 1562 nuair a chaidh i fhèin is Srath Bhalgaidh an uganann a chèile aig Cath Corrachaidh. Chaill esan 's chaidh an caisteal a chreachadh. Rinneadh tuilleadh sgrìos an 1594 nuair a spreadh Seumas VI an t-seann taigh-tùir an dèidh ar-a-mach eile.

Fhuair an 6mh Iarla a dhuais an 1597, an tiotail Marcais Hunndaidh. Thòisich esan air obair-thogail mhòr is maiseachd a bhiodh freagarrach dha a rèir inbhe ùir.

San 17mh linn ghlacadh an caisteal le Cùmhnantaich agus dh'fhan Teàrlach II ann fad treiseig an 1650 's e air a shlighe gu chrùnadh. Bha feachdan an Rìaghaltais ann ri linn ar-a-mach 1745 nan Seumasach ach an dèidh seo cha do chleachdadh e ach mar àite far am faighte clach. Chaidh a chur fo chùram na stàite ann an 1923.

Taic foghlaim agus teagaisg

Tha turas gu **Caisteal Hunnaidh** gu h-àraid iomchaidh don luchd-teagaisg a tha ag obair air cuspairean sgoile mar:

- Na Meadhan-Aoisean
- Caistealan

Tha an t-Curraicealam airson **Sàr-mhathais** ag amas air sgoilearan a bhrosnachadh agus dùbhlana chur romhpa tro raon farsaing foghlaim. Tha ròl sònraichte aig turais gu làraichean ann a bhith a' ceangail buil an fhoghlaim thar a' churraicealaim. Cuidichidh turas, agus cleachdadh stuth-taice, ann a bhith a' leasachadh:

luchd-ionnsachaidh soirbheachail le bhith a' cur dùbhlana ro sgoilearan smaoinichadh mu mar a dh'atharraich beatha dhaoine. Cuidichidh seo iad ann a bhith a' meòrachadh gu critigeach mu fhianais agus an co-dhùnadh fhèin a dhèanamh.

neachan misneachail. Ionnsachaidh sgoilearan mu ghnèithean de sheann-bheatha an coimhearsnachd, tuigidh iad atharrachaidhean sòisealta, cuiridh iad an luachan fhèin an cèill agus am beachd a thoirt seachad air diofar cheistean eachdraidheil is sòisealta.

daoine glìce ciallach. Cuidichidh e ann a bhith a' toirt barrachd tuigse do sgoilearan air rudan sòisealta is eachdraidheil, a' brosnachadh tuilleadh urraim do na tha mun cuairt orra de dh'eachdraidh agus do dh'obair-togail an latha fhèin.

daoine a bheir seachad fios gu h-èifeachdach le bhith a' leudachadh eòlas is tuigse sgoilearan tro smaoinichadh rannsachail, cruthachail agus critigeach.

Ron turas

- Cuidich sgoilearan tuigse nas fheàrr fhaighinn air an sgèile-tìmh le bhith a' dèanamh loidhne-tìmh leotha, a' cunntadh air ais 's gach linn is a' comharrachadh prìomh thachartasan ann an eachdraidh a' chaisteil. Ghabhadh cur ri seo an dèidh an turais.
- Tog deasbad mu structar beatha chaisteil. Dh'fhaodadh sgoilearan rannsachadh a dhèanamh air ròl nan 'urracha mòra' seo: **stiùbhard** (os cionn an teaghlaich), **neach-glèidhidh** (tèarainteachd), **marasgal** (còmhdhail is conaltradh).
- Tog deasbad mu na diofar ghnìomhan a ghabhadh àite ann an caisteal. Dh'fhaodadh sgoilearan diofar chuspairean a rannsachadh (m.e. biadh, siubhal, fèistean, buill-airm) mar ullachadh don turas.
- Tha e feumail ma bhios briathrachas a bhuineas ri caistealan aig sgoilearan oir nì seo deasbad air làraich nas fhasa. 'S dòcha gum bi faclan mar seo feumail: **lios, seòmar, sgiath, suaicheantas, slighe-bhogha, lùb gunna, staidhre shnìomhanach (turnpike), tom cruthaichte (motte), sail "privy"**. Dh'fhaodadh sgoilearan faclair-sgoile le dealbhan a chur ri chèile a mhinicheas na h-ainmean seo.
- Tha e doirbh do chuid de phàistean tuigsinn nach robh a-riamh ann an caisteal ach tobht. Tog deasbad mu mar a dh'atharraicheas togalaichean le aois - bheil an aon choltas air an taigh sa bheil iad fhèin 's a bha air beagan bhliadhnaichean air ais? An d' rinn an teaghlach atharrachadh? Carson? Dèan deasbad mu mar a bheir gaoth is side buaidh air coltas togalaich cho math ris an iomadh atharrachadh a nì daoine air togalaichean a dh'aona ghnòthach.

Obair air an làraich

Agus iad a' rannsachadh a' chaisteil bu chòir sgoilearan a bhrosnachadh sùil chritigeach a thoirt air na chì iad agus teòraidhean a chur ri chèile 's fheuchainn, stèidhichte air fianais chruaidh. Seo puingean-tòisichidh feumail:

- An dùil carson a thogadh an caisteal an seo? Dè an dìon nàdarraich aige?
- Dè an stuth a chleachdadh gus an caisteal a thogail?
- Dè fianais a tha ann air beatha làitheil?
- Ciamar a dh'atharraich an caisteal thar nam bliadhnaichean?

Faodaidh sgoilearan fianais a chlàradh le bhith:

- a' sgrìobhadh nòtaichean,
- a' breacadh dhealbhan,
- a' gabhail dealbhan-camara
- a' clàradh rudan air teip.

Air làrach-lìn Alba Aosmhor, www.historic-scotland.gov.uk/education_unit gheibh luchd-teagaisg goireasan a bharrachd mar thaic air obair air làraich. Nam measg seo tha a bhith a' cur ri chèile *Clàr Fianaise* agus *Clàr Mo Bheachdan Fhèin*.

Molaidhean-obrach an dèidh an turais

An dèidh an turais faodaidh sgoilearan na fhuairead a-mach a chur còmhla gus clàr nas coileanta a dhèanamh air a' chaisteal agus air beatha nan daoine a dh'fhuirich is a dh'obair ann. Dh'fhaodadh seo a bhith mar bhunait do raon ghnìomhan-taisbeanaidh, leithid:

- Leabhar-treòir neo bileag do luchd-tadhail eile
- Taisbeanadh shleamhnagan le aithris mun turas aca
- Sgrìobhadh macmeanmail stèidhichte air beatha nan daoine a bha a' còmhnaidh sa chaisteal.
- Sreath de dhràma-an a' sealltainn sealladh goirid de bheatha sa chaisteal tro na linntean.

Air lorg Marcais Hunnaidh

Tha tòrr ri rannsachadh san togalach iongantach dheagh-ghlèidhte seo. Tha an **t-slighe-turais** a mholar a' dìreadh air beatha làitheil sa phàirt is glèidhte, an lùchairt, ri latha Cìad Mharcais Hunnaidh (mu 1600). Tha ochd prìomh àiteachan tadhail ann, comharraichte air a' phlana air dheas:

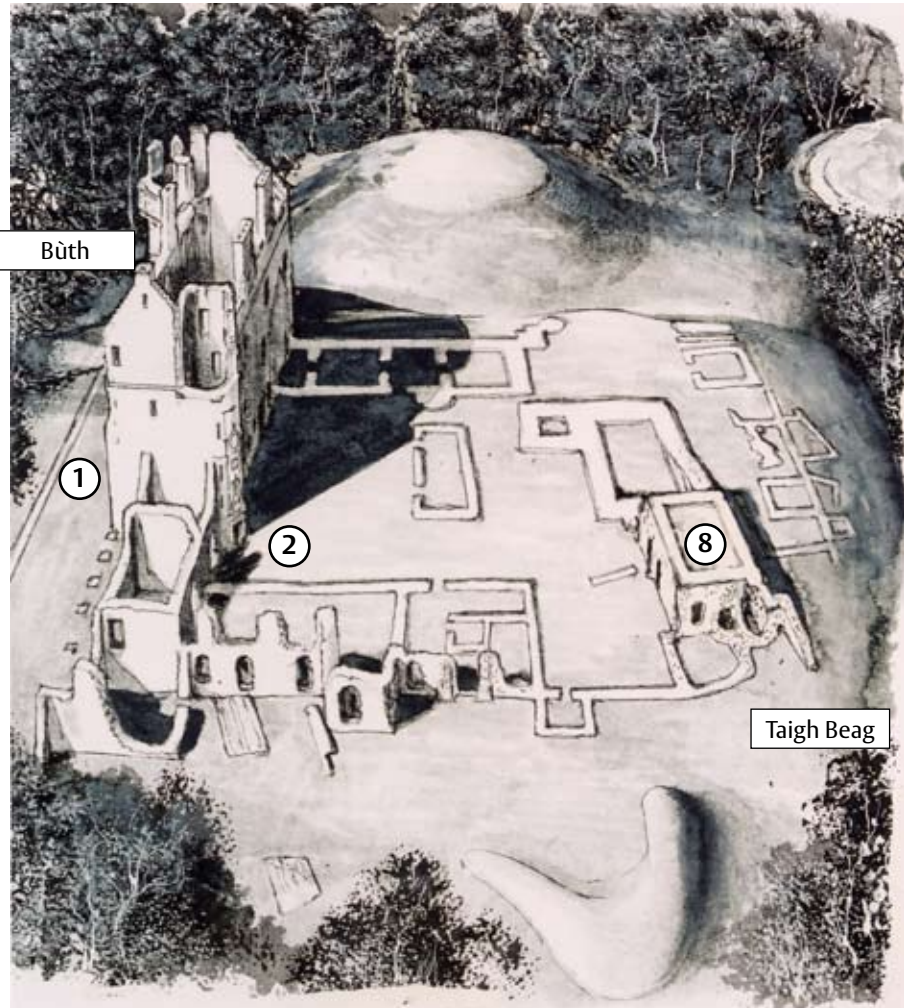
1. Taobh a-muigh na Lùchairt: am balla deas
2. Slighe-Steach na Lùchairt
3. San Làr Ìseal
4. An Cidsin
5. Seòmar an Stiùbhaird
6. Loidseadh Tighearna Hunnaidh
7. Loidseadh Bantighearna Hunnaidh
8. An Taigh-Grùdaidh is an Taigh-Fuine

Tha cùl-fhiosrachadh ga thoirt seachad sa phasgan do gach àite. Tha e sgrìobhte ann an cànan simplidh chor is gun leughar a-mach do sgoilearan e mas math leat.

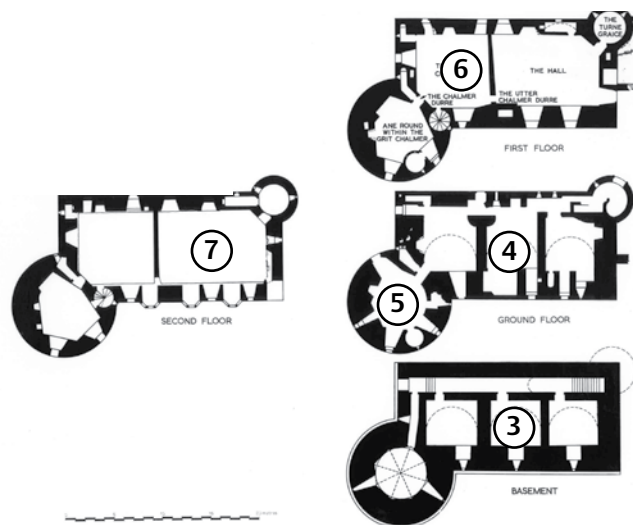
Cuideachd thathar a' moladh **ceistean-deasbaid**. Thathar a' dìreadh air a bhith a' brosnachadh sgoilearan an togalach a **mhìneachadh** agus tomhais nas urrainn dhaibh o na chì iad mun cuairt orra fhèin.

Bhiodh e na b' fheàrr do chlas a roinn am buidhnean le deichnear. Bheir an turas a mholar mu uair a thìde.

Plana Caisteal Hunnaidh

Dealbh tarraingte den làrach

Mapaichean den lùchairt

Nòtaichean turais: air lorg Mharcais Hunndaidh

An ciad shealladh. Faodar seo a leughadh gu sgoilearan.

Rachamaid air ais mu cheithir cheud bliadhna, gu toiseach nan 1600an. Smaoinicheamaid gun d' fhuair sinn cuireadh don chaisteal seo o ar caraid Seòras Gòrdan. 'S e 6mh Iarla Hunndaidh, 's canaidh sinne Tighearna Hunndaidh ris. Ach cha b' ann fada air ais a chaidh urram nach beag a thoirt air le Rìgh Seumas VI. Fhuair e an tiotal cudromach, Marcais. O chionn ghoirid tha e air a bhith ag ath-ùrachadh a chaisteil 's chuala sinn gun do chaith e tòrr airgid. Rachamaid ach am faic sinn!

Gabh tron gheata ri taobh bùth a' chaisteil. Cum dìreach air aghaidh gus am bi tu ri balla mòr deas a' chaisteil, far a bheil sgrìobhadh mòr snaighte air a' chloich aig a' bhàrr.

Dealbh peantar den chaisteal ann an 1643

Robh fhios agad...

Chaochail athair Sheòrais 's e ri ball-coise an 1576! Saoil an d' fhuair e tadhal an toiseach...

Am balla deas le ainmean snaighte

Tùr le pàtran obair-ròpa

Làmh Dhè

Fuighill bhoghanan air a' chadha

Suidheachadh 1: Taobh a-muigh na lùchairt – am Balla Deas

Cùl-fhiosrachadh don Luchd-Teagaisg.

- Dh'fhuirich na Gòrdanaich sa chaisteal seo fad mu cheithir cheud bliadhna. Chuireadh iad ris gu bitheanta, no rinn iad atharrachadh is leasachadh air na bha ann mar tha. Chaith Seòras Gòrdan beagan tìde san Fhraing sna 1590an agus fhuair e beachdan ùra mu mhaise chaistealan ann. Chuir e tòrr maise ris a' bhalla-sa.

<i>Spreagadh an Neach-Teagaisg</i>	<i>Freagairtean nan sgoilearan</i>
Seall suas gu bàrr a' bhalla. Chì thu sgrìobhadh fìor mhòr snaighte sa chloich.	
Dè na h-ainmean a chì thu?	Seòras Gòrdan, Henrietta Stiùbhart.
An dùil co bh' annta?	Na daoine aig an robh an caisteal 's a dh'fhuirich ann - Tighearna is Bantighearna Hunndaidh.
Tha pìos a dhìth. Sa Bheurla, canaidh e: CIAD MHARCAIS HU...	
Is tiotail mòrail e 'marcais', coltach ri tighearna. An dùil dè tha HU,,, a' ciallachadh?	Hunndaidh.
An dùil carson a shnaigh iad na h-ainmean ann?	Gu fearas-mhòr - pròiseil às an tiotail ùr aca.
Dè am maiseachd eile a chì thu air a' bhalla?	Uinneagan maisichte; pàtran 'ròpa' mu bhàrr an tùir.
Bha na Gòrdanaich glè chràbhach. Am faic thu 'lámh dhè' snaighte a-staigh sa bhalla?	Shuas air oisean clì a' bhalla, a' comharrachadh 'Seòras'; cuideachd shìos, a' comharrachadh 'Henrietta'

- Bhiodh seòrsa de chadha le mullach is boghanan an taic balla a' chaisteil. Faodaidh tu smaointinn air Seòras is Henrietta a' coiseachd ann. Choimheadadh iad a-mach air gàrraidhean àlainn. **Am faic thu comharradh sam bith de na boghanan?** (chì thu bunan cloiche bhoghanan).

Cum ort air a' chadha, timcheall oisean a' bhalla mhòir, a' tionndadh air chli 's an sin air chli a-rithist gus am bi tu am beulaibh doras sàr-mhaisichte na lùchairt.

Robh fhios agad...

Bha a phàtran no a shamhla fhèin aig a h-uile teaghlach cudromach. Chuir iad seo air an suaicheantas - car coltach ri lògo an latha an-diugh.

Doras a-steach

Suaicheantas Tighearna/
Bantighearna Hunnadaidh

Suaicheantas Sheumais VI

Suidheachadh 2: Slighe-Steach na Lùchairt

Cùl-fhiosrachadh don Luchd-Teagaisg. Faodar seo a leughadh gu sgoilearan.

- Bha coltas glè dhiofraichte air an àite seo o chionn còig ceud bliadhna. Bu tric a bha obair-thogail a' dol ann. Am faic thu tom gorm feurach? B' e seo làrach a' chiad chaisteil, a thogadh mu ochd ceud bliadhna air ais. Nuairsin bha taigh-tùir cloiche ann, ach tha sin cha mhòr air falbh cuideachd. Chan eil air fhàgail ach am pàirt den chaisteal ris an canar an lùchairt, is cuid de na togalaichean far am biodh obair a' chaisteil a' dol air adhart.
- An 1594 bha Seòras ri foill an aghaidh Rìgh Seumas VI, 's mar sin spreadh Seumas pàirt den chaisteal le fùdair, 's chuir e Seòras air falbh don Fhraing. Nuair a thill e, bha Seòras airson sealltainn do Sheumas gum biodh e dìleas dha nist. Nuair a bha e ag ath-thogail a lùchairt chuir e maise air an doras a sheall cho mòr is a bha a mheas air Seumas.
- Os cionn an dorais tha dà sgiath mhòr, tè os cionn tèile. Tha an ciad sgiath do Sheòras Gòrdan 's a bhean, Henrietta. **Am faic thu ceann daimh is tairbh air an sgiath?** Bha ceann an daimh mar shamhla nan Gòrdanach. Bha ceann an tairbh mar shamhla air teaghlach Henrietta Stiùbhairt. Coimhead a-mach air an son 's tu a' dol mun cuairt na lùchairt.
- 'S e an dàrna sgiath, a tha nas àirde, sgiath Rìgh Seumas is a bhean Anna às an Danmhairg. **Am faic thu ciad litrichean an ainmean os cionn na sgèithe?** - IR 6 airson Rìgh Seumas 6 (san Laideann) agus ARS airson Anna Banrigh Alba (san Laideann). Am faic thu an crùn rìoghail os a cionn?
- Dìreach aig fìor mhullach an dorais tha aingeal - **am faic thu e?**
- Nuair a bha an doras ùr, chaidh an obair-shnaighte chloiche a pheantadh ann an dathan soilleir mìorbhaileach.

Spreagadh an Neach-Teagaisg

Tha tòrr ainmhidhean eile air an doras. Dè chì thu?

Freagairtean nan sgoilearan

Coin-seilge (air an doras).
Madadh (gun cheann - air taobh deas na sgèithe shìos).
Each aon-adharcach - bratach na h-Alba na ghlaic.
Seòrsa de dhragan le earball èisg - 'wyvern' - le bratach na Danmhairge na ghlaic.

Am faic thu ciad litrichean ainmean nan Gòrdanach, Marcais Hunnadaidh, is Henrietta Stiùbhart, Ban-mharcais Hunnadaidh, an àiteigin?

GMH/HSMH fon sgiath is isle.

An dùil a bheil òrdugh nan sgiathan cudromach?

Tha - an tighearna 's a bhean aig a' bhonn, air a leantail leis an rìgh 's a bhean, agus Dia aig a' bhàrr.

Gabh tron doras is sìos an staidhre. Gabh an dàrna slighe-steach air chli.

Robh fhios agad...

Bu tric na Gòrdanaich fhèin an trioblaid. Chuir seanair Sheòrais cath an aghaidh Màiri Banrigh nan Albannach. Nuair a bhuannaich ise, chuir i às dha mhac. Chaidh a chorp gu deuchainn is fhuaradh ciontach e 's mar sin thug Màiri an caisteal air falbh o na Gòrdanaich. Chaidh am mac eile, athair Sheòrais, a chumail mar phrìosanach. Nuair a phòs Màiri, thug i mathanas do na Gòrdanaich - thug, agus an caisteal.

Sloc a' phrìosain

Cruth fir ann an sgrìobhadh sgròbach

Suidheachadh 3:San Làr Ìseal

Cùl-fhiosrachadh don Luchd-Teagaisg. Faodar seo a leughadh gu sgoilearan.

- Seo am pàirt is aosta den chaisteal. Tha trì seilear mar seo ann. Thogadh iad mu 1455 's chleachdadh iad gus biadh is deoch a chumail.
- 'S dòcha gun rachadh losgadh às an seilear. **Am faic thu an lùb gunna neo an toll às an rachadh gunna a losgadh?**

Spreagadh an Neach-Teagaisg	Freagairtean nan sgoilearan
An dùil carson a tha na seilearan cho mòr?	Dh'fhuiricheadh mòran dhaoine an seo 's Tighearna Hunnaidh aig an taigh - bhiodh tòrr bìdh a dhìth. Chor 's gum biodh rùm rudan a chumail nam beirteadh ionnsaigh air a' chaisteal 's nach fhaigheadh tu a-mach.
Ciamar a dh'fhairicheas e ann? Carson is e deagh rud a bha seo?	Fuar, dorch. Mhaireadh rudan na b' fhaide - tha na seilearan coltach ri ciste-reòthadh mhòr.
Dè seòrsa stuth, seach biadh, a chumadh iad an seo?	Fion, buill-airm, armachd, connadh teine is cidsin.

Gabh gu ceann na tranntsa, suas staidhre bheag is tionndaidh air chli don tranntsa a ruigeas sloc a' phrìosain.

- Sna seann làithean b' iad tighearnan chaistealan na breitheamhan ionadail. Bhiodh e an urra riutha lagh is òrdugh a chumail sa choimhearsnachd aca. Nam b' eucoireach thu chumadh ann am prìosan mar seo thu gus am biodh an deuchainn agad ann.
- Nan dèanadh cuideigin uasal rud ceàrr, cha rachadh iad a chumail ann am prìosan den t-seòrsa seo. Bhiodh iad an àiteigin na bu chofhurtaile.

Spreagadh an Neach-Teagaisg	Freagairtean nan sgoilearan
An dùil ciamar a gheibheadh na prìosanaich a-steach don phrìosan?	Bhiodh is dòcha fàradh air a leigeil sìos.
Ciamar a dh'fhairicheadh tusa nam biodh tu nad phrìosanach an seo?	Fuar, tais, acrach, fo eagal. Dh'fhaodadh tu a dhol craicte ri linn an dorchadais.
Bhiodh doras is geata san tranntsa bheag seo. Am faic thu comharradh sam bith orra?	Tuill-crainn sna ballachan air gach taobh den tranntsa.

- Agus tu a' tighinn a-mach às a' phrìosan is sìos an staidhre bheag, seall air na ballachan. Tha sgrìobhadh sgròbach aosta orra. **Am faic thu fear beag snaighte air a' bhalla air dheas?**

Gabh air ais san tranntsa, suas an staidhre is a-steach gu tranntsa an làir ìseal. Gabh a-steach don dàrna seòmar air chli.

Robh fhios agad...

Bha tòrr theallaichean cho mòr 's gun robh rùm do ghille beag suidhe air an taobh is am bior a chur mun cuairt gus an fheòil a bhruich. B' esan an *turnbrochie*. Obair theth, tha fhios.

Teallach

Uisge a-steach 's a-mach

Suidheachadh 4: An Cidsin

Cùl-fhiosrachadh don Luchd-Teagaisg. Faodar seo a leughadh gu sgoilearan.

- B' e seo cidsin a' chaisteil. O chionn ceithir cheud bliadhna bhiodh e glè thrang an seo. Faodaidh tu smaoinichadh mu dhaoine a' sgoltadh 's a' giùlain rudan, a' cur biadh air soithichean 's an còcaire ag èigheachd air a h-uile duine. Bhiodh e glè bhruthainneach agus gu math dorch.
- Chì thu an teallach mòr. Bha seo ann gu còcaireachd. Dh'fhaodadh an còcaire biadh a bhruich am pòit mhòr no an coire os cionn an teine, air neo feòil a ròstadh air spic mhòr mheatailte ris an canar bior. Dh'fheumadh pìosan mòra feòla bioran fada, is rachadh eòin bheaga a bhruich air bioran caola.

Spreagadh an Neach-Teagaisg

Bidh daonnan sinc sa chidsin an-diugh. Seall mun cuairt a' chidsin. Cò às am faigheadh còcairean a' chidsin seo an cuid uisge? Càite an tilgeadh iad an t-uisge salach?

Ris an uinneig tha cùlaist mhòr. An dùil dè bha seo?

'S dòcha gur e preas-salainn a bh' ann. Bha salann glè dhaor sna làithean sin 's chleachdadh e chor is gum maireadh biadh na b' fhaide.

Freagairtean nan sgoilearan

Tha amar cloiche on lios tron tig uisge glan.

Dh'fhaodadh tu uisge a dhòirteadh sìos am fear is ìsle.

Cuideachd tha cladhan fon teallach.

(Molaidhean)

Gabh san trannsa is tionndaidh air chli a-steach don chiad sheòmar aig a' cheann-shuas.

Robh fhios agad...

Ann an caisteal mar seo bhiodh mu 150 sgalag ag obair! Bha an *stiùbhard* os cionn a h-uile duine - còcairean, sgalagan 's mar sin. Bha am *marasgal* os cionn còmhdhail - eich, cairtean, bàtaichean. Bha an *neach-glèidhidh*, no am *maor-sìth*, os cionn tèarainteachd - geàrdan is buill-airm. Bha *sagart/ ministear* os cionn sgrìobhadh litrichean - mar rùnaire pearsanta - 's thug e comhairle spioradail do Thighearna Hunndaidh. Tha fhios gun robh e coltach ri baile beag trang an seo.

An doras tùsail

Clòsaid latrine ri taobh seòmar an Stiùbhaird

Suidheachadh 5:Seòmar an Stiùbhaird

Cùl-fhiosrachadh don Luchd-Teagaisg. Faodar seo a leughadh gu sgoilearan.

Spreagadh an Neach-Teagaisg

S e an doras san taisbeanadh fear de dhorsan tùsail a' chaisteil. Seall na lùdagan grinne.

An dùil dè thachair do na dorsan eile?

Freagairtean nan sgoilearan

Ghrodadh no ghoideadh iad, no losgadh iad mar chonnadh.

Cum ort a-steach don ath-sheòmar - seòmar cruinn.

- Sna seann làithean bha mòran sgalagan ag obair sa chaisteal. 'S e obair mhòr a bh' ann coimhead às an dèidh uile! B' e an Stiùbhard a bha os cionn nan sgalagan. Cuideachd thogadh esan màl muinntir an àite. B' e duine cudromach sa chaisteal. Nam biodh Tighearna Hunndaidh air falbh, 's e an Stiùbhard a bhiodh os cionn a h-uile rud, fo stiùir na Bantighearna. 'S dòcha gum b' e seo an t-seòmar sam biodh e ag obair 's a' cadal.

Spreagadh an Neach-Teagaisg

Air taobh deas an doras a-steach tha seòmar beag biodach le toll a' dol sìos.

An dùil dè tha seo?

Freagairtean nan sgoilearan

Taigh beag.

Tha an staidhre air chli a' dol suas gu seòmar Tighearna Hunndaidh. An dùil carson a bha seo?

Gun fhios nach biodh rud a dhìth air - dhèanadh e èigheachd air an stiùbhard!

Gabh suas an staidhre shnìomhanach seo 's a-mach don 't-seòmar mhòr' air a' chiad làr.

An Talla Mòr

Obair-phlàstair

Sailean mullaich san talla mhòr

Suidheachadh 6: Loidseadh Tighearna Hunnadaidh

Cùl-fhiosrachadh don Luchd-Teagaisg. Faodar seo a leughadh gu sgoilearan.

- Aig an àm seo bhiodh seòmraichean fa leth aig tighearnan is bantighearnan. Tha sinn a-nis nar seasamh ann am fear de thrì seòmraichean Tighearna Hunnadaidh. Os a chionn bha seòmraichean na Bantighearna, a chì sinn a-rithist.
- Theirear an t-Seòmar Mòr ri seo. Bha e na sheòrsa de sheòmar-còmhnaidh aig Tighearna Hunnadaidh. 'S dòcha gum biodh coinneamhan no pàrtaidhean beaga prìobhaideach aige an seo.
- Far an t-seòmair-sa tha seòmair-leapa prìobhaideach an Tighearna, dìreach os cionn seòmair an Stiùbhaird. Bha a leabaidh ann am pìos den bhalla a chaidh a thogail gu sònraichte air a son. An lorg thu càite an robh seo?
- Am faic thu trì tuill? Seo fuighill siostaim-cluige. Nam biodh a sgagal a dhith air Tighearna Hunnadaidh, tharraingeadh e sreang an seo a bhualadh clag shìos. Cuideachd chluinneadh e na bha a sgalagan ag ràdh... mar sin THA cluasan aig ballachan!

Gabh troimhe don Talla Mhòr

- B' e seo an Talla Mòr, far am biodh dìnnearan mòra aig Tighearna Hunnadaidh. 'S ann an seo is dòcha a rèiticheadh e duilgheadasan ionadail, màl a thogail no coinneamhan cudromach a chumail.
- Nam biodh fèist air chois, shuidheadh Tighearna Hunnadaidh air cathair cheart air àrd-ùrlar aig aon cheann 's bhiodh a h-uile duine eile air beingidhean fiodha. Dh'itheadh daoine à soithichean fiodha. 'S dòcha gum feitheadh coin ri criomagan, is sgalagan a' tighinn suas an staidhre on chidsin. Bhiodh luchd-ciùil ann cuideachd agus 's dòcha gum biodh dannsa ann a-rithist.
- Air an ùrlar bhiodh luachair no connlach - gun ruga no brat!
- Tha na ballachan lom a-nis. Sna seann làithean bhiodh iad còmhdhaichte le plàstair, cleas taighean ar latha-ne. 'S dòcha gum biodh pàtran peantaichte air na ballachan air neo obair-ghrèis crochte suas gus an cumail blàth.

Spreagadh an Neach-Teagaisg

An dùil carson a bha na h-uinneagan cho mòr?

Tha an dà mhullach air falbh a-nis. Am faic thu far am biodh am mullach a-staigh?

Nam biodh tu aig fèist an seo, an dùil dè an t-àite a b' fheàrr gu suidhe? An dùil cò shuidheadh an sin?

An dùil carson a tha mullaichean beaga plastaig air pàrtean de na ballachan?

Freagairtean nan sgoilearan

Gus solas a leigeil a-steach.

Chì thu fuigheall aon no dhà shaile fhiodha, stòite a-mach on bhalla faisg air for-uinneag fiodha an latha an-diugh. '

S e taobh an teine a b' fheàrr - an t-àite bu bhlaith. Shuidheadh Tighearna Hunnadaidh an sin.

Gus dìon a chumail air an obair-phlàstair. Tha a' chuid is motha dhith air ghrodadh air falbh.

Gabh tron doras aig ceann thall an talla 's dèan do shlighe suas dhan dàrna làr.

Robh fhios agad...

B' e seo fear de na caistealan a bu ghrinne an Alba. Aig aon àm bha naoi leapanan sàr-mhaisichte sa chaisteal! Thug e buaidh air màthair Màiri Banrigh nan Albannach, Màiri à Guise, 's i air chèilidh... ach an uairsin bha dragh oirre gun robh na Gòrdanaich a' fàs ro chumhachdach.

Teallach san talla a-muigh, a' sealltainn litrichean is tuill-coinnle

Bantighearna Hunndaidh

Suidheachadh 7:Loidseadh Bantighearna Hunndaidh

Cùl-fhiosrachadh don Luchd-Teagaisg. Faodar seo a leughadh gu sgoilearan.

- Bha a seòmraichean fhèin aig a' Bantighearna. Seo an talla far bu dòcha a chuireadh i fàilte air aoighean 's a chumadh i fèistean.
- Air an teallach tha sreath eile de sgiathan snaighte àlainn. **Am faic thu an suaicheantas rìoghail a-rithist agus dà sgiath teaghlaichean Sheòrais is Henrietta?**
- Aig an àm seo bha Rìgh Seumas VI na h-Alba dìreach cuirte na rìgh Shasainn cuideachd. Seallaidh an sgiath seo samhlaidhean ceangailte ris an dà dhùthaich, cho math ri clàrsach na h-Èirinn.
- Aig bàrr bràigh-an-teintein bhiodh ìomhaighean cràbhach snaighte eile. Bha na Gòrdanaich nan Caitligich dealasach. An dèidh làimh thug Pròstanaich ionnsaigh air a' chaisteal, agus o nach robh taobh aca ris na h-ìomhaighean, sgoch iad dheth iad. Lorg an t-àite sam biodh iad.

Spreagadh an Neach-Teagaisg

Am faic thu ciad litrichean Sheòrais Marcas Hunndaidh is Henrietta Stiùbhart an àiteigin?

Am faic thu bratach na h-Alba, a' bhratach-chroise, an àiteigin? An lorg thu bratach Shasainn?

Bhiodh e gu math dorch an seo san fheasgar. Bhiodh na Gòrdanaich fhathast airson 's gum faiceadh daoine am bràigh-an-teintein maisichte daor, 's mar sin chuir iad mu dheidhinn cèirseachan sònraichte a chur ann. Am faic thu far am biodh iad?

Freagairtean nan sgoilearan

Am meadhan an teallaich, measgichte le chèile.

Tha i aig an aon-adharcach air chli. Tha bratach Shasainn air dheas glè chaite nist.

Chumadh an dà tholl am meadhan bràigh-an-teintein na coinnean.

Gabh troimhe don ath sheòmar.

- Seo seòmar prìobhaideach Henrietta, far nach biodh ach na càirdean bu dlùithe aice 's far an cumadh i coinneamhan prìobhaideach.
- Nam biodh a fear-cèile air falbh bhiodh Bantighearna Hunndaidh mar cheann a' chaisteil, le cobhar on Stiùbhard. Nam biodh i air a socair, 's dòcha gum biodh i ri tàileasg no eile, no inneal-ciùil, air neo dìreach ri cabadaich leis an teaghlach 's le càirdean.
- Ma sheallas tu air an teallach, chì thu obair-shnaighte de dh'fhear is de bhean. **An dùil cò iad?** (Seòras is Henrietta).
- Seall a-mach air an uinneig gu beulaibh a' chaisteil. Bha gàrraidhean àlainn an seo uair far am biodh na Gòrdanaich a' coiseachd is a' gabhail air an socair ri spòrs mar bhoghadaireachd no seabhagaireachd.

Faodar an staidhre aig a' cheann a dhìreadh gus an ruigear an tùr ach tha i glè chumhaing 's gun mòran rùm aig a' bhàrr. Bhiodh e na b' fheàrr sgoilearan a thoirt suas mar dhithis na thriùir mas math leat dol suas.

Air neo till tro Loidseadh na Bantighearna 's gabh sìos an t-slighe gu lèir gus an tig thu a-mach tron phrìomh dhoras a-rithist. Fàg an lùchairt 's gabh a dh'ionnsaigh nan togalaichean cloiche air a bheil na bileagan 'taigh-fuine' is 'taigh-grùdaidh'.

Taigh-grùdaidh is Taigh-Fuine

Taigh-grùdaidh

Suidheachadh 8: An Taigh-Grùdaidh is an Taigh-Fuine

Cùl-fhiosrachadh don Luchd-Teagaisg. Faodar seo a leughadh gu sgoilearan.

- Ceithir cheud bliadhna air ais bhiodh an lios seo glè thrang. Bhiodh cearcan is coin nan ruith, daoine a' coimhead an dèidh nan each, sgalagan a' giùlain uisge don chidsin, agus Tighearna is Bantighearna Hunnaidh a' coimhead air an obair-thogail ùr. Bhiodh fuaim cruidhean each is èigheachd, is fàileadh àlainn arain.

Gabh a-steach don togalach air dheas.

- B' e seo an taigh-fuine, san d' rinneadh aran. Mar a tha an-diugh, dh'ith daoine tòrr arain - is dòcha dà bhuileann gach latha! Ach rud nach eil ann an-diugh, 's ann a bhathar a' dèanamh an arain aig an taigh. **Am faic thu fuighill an dà àmhainn mhòr an seo?** Bhiodh mullach cruinn orra.
- Lasadh am fuineadair teine chor 's gum fàsadh na breicean teth. Nuairsin bheireadh e an luathre a-mach le ràcan 's an teine air fàs fuar. An sin chuireadh e an taois a-steach gus a bèicearachd. An dèidh làimh 's dòcha gun cleachdadh na h-àmhainnean gus connadh-teine a thiomachadh.

Spregadh an Neach-Teagaisg

Theasaicheadh an àmhainn le teine. An dùil càite am biodh an teine?
Càite an cuireadh tu an t-aran gus a bhèicearachd?
Ciamar a gheibheadh am fuineadair an t-aran a-mach às an àmhainn?

Freagairtean nan sgoilearan

Sa mheadhan.
Rachadh an taois air na sgeilpichean cloiche air an taobh.
Le sluasaid fad-chasach - coltach ri àmhainn piotsa an latha an-diugh.

- 'S e taigh-grùdaidh a tha san togalach eile, far an dèanadh iad seòrsa lionn air an robh beòir. Dh'òl na daoine cumanta beòir fad na tìde - fiù pàistean! Dh'òladh na daoine uaisle fion.
- Rachadh am beòir a ghoil suas ann am poit mhòir chopair am meadhan an t-seòmair seo.

Tha an turas a mholar crìochnaichte nist. Ma tha tìde ann, faodaidh sgoilearan fuighill nan togalaichean a-muigh a rannsachadh - an tom (motte) agus na th' air fhàgail den rathad a-steach a bha ann sna meadhan-aoisean.

CnCa

C Dè an àireamh is lugha de dh'ìnbhich a tha dhìth airson stiùiridh?

F 1 inbheach do 10 sgoilear.

C A bheil e so-ruigsinneach do chiorramaich?

F Gheibh cathair-chuibhle a-steach don chaisteal ged nach ruigear cuid dheth ach air staidhre. Tha taigh beag ann a tha so-ruigsinneach.

C A bheil goireasan bìdh ann?

F Faodar ithe air an làraich. Faodar fasgadh fhaighinn san taigh-fuine no san taigh-grùdaidh ri linn droch shìde.

C Càite bheil an taigh beag?

F Tha taigh beag air àrainn a' chaisteil.

C An dèan sibh measadh-cunnairt air sgàth nan sgoiltean?

F Tha seo fo chùram an neach-teagaisg a tha mar cheann air a' bhuidheann. Gheibhear fios ann am bileagan-fiosrachaidh cunnairt a tha ri fhaotainn air làrach-lìn Alba Aosmhor a chuidicheas tidsearan am measadh fhèin a dhèanamh.

C Bheil bùth ann?

F Tha bùth ann a reiceas cairtean-puist, leabhair-treòir is cuimhneachain.

C An gabh turas treòraichte a chur air dòigh?

F Gabhaidh ma tha luchd-obrach ri fhaotainn.

A' Tadhail Caisteal Hunnaidh

Tadhail ro-làimh: Molamaid gu mòr gun tadhail tidsearan saor 's an asgaidh air a' chaisteal gus a bhith eòlach air an làraich agus air na cunnartan mun tig buidheann.

Ga chur air dòigh: Cuir fòn gu **01466 793191** gus turas a chur air dòigh, na feuman agad a chur an cèill agus uairean-fosglaidh fhaighinn on Stiùbhard.

Cosgais: Tha e saor 's an asgaidh do bhuidhnean foghlaim is sgoile. Gheibhear tuilleadh fiosrachaidh mu cò gheibh ann gun chosgais air làrach-lìn Ionad Foghlam Alba Aosmhor (faic shìos).

Àite: ann am Baile Hunnaidh, 40 mhìle an Iar-thuath air Obar Dheathain.

Parcadh: Tha rathad a' chaisteil a' dol tro gheata cumhaing. Gheibh meanbh-bhus troimhe ach chan fhaigh busaichean mòra. Bu chòir busaichean sgoilearan a leigeil dheth an seo; nuairsin bheir coiseachd bheag thaitneach 10 mionaid suas don chaisteal iad.

Slàinte 's Sàbhailteachd: Cum aire air na leanas:

- Bu chòir sgoilearan a bhith faiceallach a' dol suas an staidhre shnìomhanach chumhaing.
- Cha bu chòir sgoilearan ruith mun cuairt gun stiùir, neo streap air na ballachan.
- Agus sinn dileas don Turasachd Uaine, iarramaid gun tugar sgudal sam bith air ais don sgoil.

Ionad-Foghlam Alba Aosmhor:

Airson barrachd fiosrachaidh air turasan, gnìomhan is goireasan don luchd-teagaisg, tadhail:

www.historic-scotland.gov.uk/education_unit

Am measg gnìomhan a rinneadh ann an Caisteal Hunnaidh bha an Sgoil Ridire, a tha measail aig sgoilearan.

Goireasan eile

Don luchd-teagaisg: Chris Tabraham, *Huntly Castle* 1995 Alba Aosmhor. An leabhar-treòir oifigeil sa bheil fiosrachadh, mapaichean is tòrr dhealbhan-camara.

Foghlam Alba Aosmhor *Investigating Medieval Castles in Scotland*, Alba Aosmhor 2005. Sàr-leabhran ga chur ri chèile don luchd-teagaisg le tòrr mholaidhean gu gnìomhan sgoile.

www.undiscoveredscotland.co.uk/huntlycastle/ Deagh chur-sìos air eachdraidh a' chaisteil, le deagh dhealbhan-camara.

www.ltsotland.org.uk/scottishhistory Sàr-leabharlann de goireasan.

www.scran.ac.uk Sàr-stòras de dhealbhan-camara is de dh'ìomhaighean.

Gu sgoilearan:

Deary, *Horrible Histories: Bloody Scotland* Scholastic 1998.

Dualchas Shasainn *What were Castles For?* Usborne Starting Points in History.

www.nationalgeographic.com/castles/enter.htm | Rannsaich caisteal-mas-fhìor.

<http://home.freeuk.net/elloughton13/castle1.htm> Stòras math dhealbhan de bheatha caisteil a ghabhas luchdachadh a-nuas.

www.bbc.co.uk/scotland/education/as/burghlife/ Rannsaich beatha baile an 16mh linn ann an Alba.

Aitheantas

Dealbhan: Dealbhan uile © a' Chrùin, còraichean aig Alba Aosmhor

Teacs: Elspeth Mackay

Deasaiche an t-Sreath: Sue Mitchell

Deargadh: N&EInteractive

Leagan a-mach is clò-bhualadh: The House

Le taing mhòr a thaobh oidhirpean pearsanta fa leth gu Chris Tabraham agus Luchd-obrach Seirbheisean Tadhail aig Caisteal Hunnaidh.